

10. Raz J. The Authority of Law: Essays on Law and Morality / Joseph Raz. – 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2009. – 360 p.
11. Баранов В.М. Теневое право как антиюридическая жизнь / В.М. Баранов // Юридическая наука и практика. – 2014. – № 4. – С. 9–21.
12. Калинин А.Ю. Теневое право с позиций структурно-функционального подхода / А.Ю. Калинин // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2011. – № 4. – С. 16–20.
13. Оборотов Ю.М. Неправо / Ю.М. Оборотов // Велика українська юридична енциклопедія. – Т. 2. Філософія права / ред. С.І. Максимов. – Харків : Право, 2017. – С. 512–515.

УДК 342.9

ПРОКОПЕНКО О.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті досліджено етимологію та зміст основного поняття «забезпечення правопорядку». Сформульовано авторське визначення поняття «забезпечення правопорядку на регіональному рівні». Зазначено, що система забезпечення правопорядку на регіональному рівні являє собою сукупність визначених на законодавчому рівні стійких елементів, які перебувають у ієрархічній взаємозалежності.

Ключові слова: *порядок, правопорядок, забезпечення правопорядку, регіональний рівень.*

В статье исследована этимология и содержание основного понятия «обеспечение правопорядка». Сформулировано авторское определение понятия «обеспечение правопорядка на региональном уровне». Отмечено, что система обеспечения правопорядка на региональном уровне представляет собой совокупность определенных на законодательном уровне устойчивых элементов, которые находятся в иерархической взаимозависимости.

Ключевые слова: *порядок, правопорядок, обеспечение правопорядка, региональный уровень.*

In the article the etymology and meaning of basic concepts: “the rule of law”. Author’s definition of “law enforcement at the regional level”. It is noted that the system of law enforcement at the regional level is a set of defined legislatively stable elements that are in hierarchical interdependence.

Key words: *order, order, law enforcement, regional level.*

Вступ. Органи внутрішніх справ як суб’єкти забезпечення правопорядку в регіоні здійснюють охорону та захист конституційних прав і свобод людини та громадянина – особистісних, соціально-економічних політичних тощо. Існування вищенаведеної групи прав і свобод людини та громадянина, визнання та закріплення їх на рівні Основного Закону України і зумовлює необхідність правопорядку, а також здійснення конкретних заходів щодо його забезпечення. Звичайно, зацікавлені особи можуть і не реалізовувати абсолютно всі конституційні права та свободи, однак компетентними суб’єктами повинні бути створені сприятливі умови задля їх реалізації, що в кінцевому результаті й утворює матеріальний зміст правопорядку на регіональному рівні.

© ПРОКОПЕНКО О.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2 (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Зауважимо, що проблематика визначення сутності інституту забезпечення правопорядку була предметом дослідження у працях таких відомих учених-правознавців, як В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, О.І. Беспалова, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, А.І. Берлач, В.М. Гарашук, І.П. Голосніченко, С.М. Гусаров, О.Ю. Дрозд, О.В. Негодченко, В.І. Олефір, В.Ф. Опришко, М.Ф. Орзіх, П.М. Рабинович, О.П. Рябченко, А.О. Селіванов, О.Ф. Скакун, М.М. Тищенко, В.М. Шаповал, В.К. Шкарупа, О.М. Якуба та інші. Не викликає сумніву, що наукові здобутки наведених вище вчених відіграли значну роль як у формуванні теоретичного підґрунтя інституту забезпечення правопорядку, так і у збільшенні ефективності практичної діяльності в зазначеній сфері суспільного життя. Водночас зазначені дослідження були спрямовані на висвітлення діяльності із забезпечення правопорядку або на загальнодержавному рівні, або як один із напрямів діяльності уповноважених суб'єктів. А тому актуальним є дослідження сутності, системи й особливостей забезпечення правопорядку на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей забезпечення правопорядку на регіональному рівні. У зв'язку з цим планується розглянути етимологічний зміст поняття «забезпечення правопорядку».

Результати дослідження. Досліджуючи сутність правопорядку й особливості його забезпечення на рівні регіону, не можна оминати увагою те, що, як зауважують у науково-правових колах, він характеризується, зокрема, змістом і структурою [1, с. 288]. Коротко охарактеризуємо вищенаведені складники досліджуваного явища. Так, як зауважує О.Ф. Скакун під час визначення поняття, ознак, змісту та структури правопорядку у своєму підручнику «Теорія держави і права», зміст правопорядку – це система правових і неправових елементів, властивостей, ознак, процесів, що сприяють встановленню та підтримці правомірної поведінки суб'єктів, тобто такої поведінки, яка врегульована нормами права та досягла цілей правового регулювання. При цьому розрізняють матеріальний та юридичний зміст правопорядку. Матеріальний зміст правопорядку являє собою систему реальних (економічних, політичних, морально-духовних, юридичних) упорядкованих відносин у громадянському суспільстві, включаючи правомірну поведінку їх учасників – фізичних та юридичних осіб – як результат їхньої об'єктивної потреби. У матеріальному змісті правопорядку виражається закономірність його виникнення, розвитку та функціонування у процесі взаємозв'язку з економікою, політикою, культурою, тобто це умови для координованих дій суб'єктів права [2, с. 633].

Юридичний (державно-правовий) зміст правопорядку являє собою систему реалізованих прав, обов'язків, відповідальності громадян як результат встановлення законності, впорядкованості та врегульованості правових відносин, правомірної поведінки їх учасників, досягнутий за допомогою правових засобів через виражену в них волю держави, тобто це результат координованих дій суб'єктів права [2, с. 633]. Таким чином, матеріальний та юридичний зміст правопорядку, в тому числі на рівні регіону, взаємопов'язані, оскільки за допомогою дії першого (матеріального змісту правопорядку) виникають необхідні умови для реалізації другого (юридичного змісту правопорядку). У межах юридичного змісту правопорядку конституційні права і свободи людини та громадянина вже знайшли своє вираження.

Особливої уваги заслуговує такий складник правопорядку, як його структура. Структура правопорядку характеризує єдність і поділ системи громадських відносин, урегульованих нормами права відповідно до їхнього галузевого змісту, та відображає реалізовані елементи системи права [1, с. 288]. У структурі правопорядку виділяють статичну систему, тобто суб'єктів права (учасників правопорядку), таких як держава, її органи, державні, громадські та комерційні організації, громадяни які мають права, обов'язки, повноваження, відповідальність, суворо визначені конституцією, законами, іншими нормативно-правовими актами [2, с. 633]. Фактично мова йде про суб'єктів правовідносин, що виникають під час забезпечення правопорядку. Окрім вищенаведеного, у структурі правопорядку виділяють динамічну частину – правові відносини (конституційні, фінансові, адміністративні, земельні, сімейні та інші види суспільних відносин, урегульовані нормами певних галузей права). Іншими словами, мова йде про відносини та зв'язки між елементами системи права, методи впливу на відносини та поведінку людей [2, с. 634]. Дійсно, задля врегулювання суспільних правовідносин, в тому числі тих, що виникають під час здійснення компетентними суб'єктами діяльності із забезпечення правопорядку на регіональному рівні, використовуються відповідні способи, засоби, прийоми тощо, що у сукупності утворюють методи регулювання.

У структурі правопорядку також виділяють його процедури (процеси) як комунікативну частину – процедурно-процесуальні форми здійснення та оформлення зв'язків між різними

елементами правової системи, тобто введення багатосторонньої правової регламентації – розпорядок, в межах якого організовуються та функціонують громадянське суспільство та держава. Окрім цього, звертається увага на так звану результативну частину у структурі правопорядку, що представлена правомірною поведінкою суб'єктів права, дотриманням законності учасниками правопорядку. Як зауважує О.Ф. Скакун, вищенаведена частина пов'язана із виконанням, дотриманням, використанням прав та обов'язків суб'єктів права (акти реалізації права) та застосуванням права уповноваженими учасниками правопорядку відповідно до законності [2, с. 634]. Увага акцентується на правових засадах забезпечення правопорядку, а також на правових формах його забезпечення.

Таким чином, аналіз вищенаведених положень дає змогу дійти висновку щодо того, що забезпечення правопорядку на рівні регіону являє собою регламентовану нормативно-правовими актами, санкціоновану державою діяльність компетентних суб'єктів, спрямовану на створення та підтримання сприятливих умов реалізації законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, які перебувають у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці України, охорони та захисту зазначених прав, свобод та інтересів у разі їх незаконного порушення.

Вирішивши наукове завдання зі встановлення сутності поняття «забезпечення правопорядку в регіоні», можливо перейти до вирішення іншого – визначення системи забезпечення правопорядку на регіональному рівні. Так, етимологічно слово «система» походить від грецького слова «συστήμα» або «systema», що в буквальному перекладі означає ціле, що складається з частин або сполучень [3, с. 584; 4, с. 415]. Досліджуючи поняття «система» з історико-філософських позицій, варто звернути увагу на те, що перші уявлення про нього виникли ще в античній філософії, яка висунула його онтологічне тлумачення як упорядкованість і цілісність буття. У давньогрецькій філософії та науці (Платон, Аристотель, Евклід) розроблялася ідея системності знання. Сприйняті від античності уявлення про системність буття розвивалися як у системно-онтологічних концепціях Спінози і Лейбніца, так і в побудовах наукової систематики 17–18 століть, що прагнула природної інтерпретації системності світу. У філософії та науці Нового часу поняття «система» використовувалося під час дослідження наукового знання. При цьому спектр пропонує рішень був дуже широкий – від заперечення системного характеру науково-теоретичних знань (Кондильяк) до перших спроб філософського обґрунтування логіко-дедуктивної природи систем знання (І.Г. Ламберт). Принципи системної природи знання розроблялися в німецькій класичній філософії: згідно з Кантом наукове знання є системою, в якій ціле панує над частинами; Шеллінг і Гегель трактували системність пізнання як найважливішу вимогу діалектичного мислення. У західній філософії другої половини 19–20 століть містилися постановки, а інколи і вирішення деяких проблем системного дослідження – специфіки теоретичного знання як системи (неокантіанство), особливостей цілого (холізм, гештальтпсихологія), методів побудови логічних і формалізованих систем (неопозитивізм). Адекватною загальнофілософською основою дослідження системи є принципи матеріалістичної діалектики (загального зв'язку явищ, розвитку, суперечності та ін.) Найважливішу роль при цьому відіграє діалектико-матеріалістичний принцип системності. Для розпочатого з другої половини 19 століття проникнення поняття «система» в різні галузі конкретно-наукового знання важливе значення мало створення еволюційної теорії Ч. Дарвіна, теорії відносності, квантової фізики, структурної лінгвістики тощо. Виникло завдання побудови визначення поняття «система» та розроблення оперативних методів аналізу системи. Інтенсивні дослідження у цьому напрямі почалися тільки в 40–50-х роках 20 століття, проте низка конкретно-наукових принципів аналізу системи була сформульована раніше в теології А.А. Богданова, в роботах В.І. Вернадського, в праксеології Т. Котарбінського та інших. Таким чином, пройшовши тривалу історичну еволюцію, поняття «система» з середини 20 століття стає одним із ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. У сучасному науковому та технічному знанні розроблення проблематики, пов'язаної з дослідженням і конструюванням систем різного роду, проводиться в межах системного підходу, загальної теорії систем, різних спеціальних теорій систем [3, с. 584–585].

Використовуючи семантичний аналіз, варто зазначити, що в сучасній українській мові слово «система» може бути використано для позначення порядку, зумовленого правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком чого-небудь; продуманого плану; заведеного, прийнятого порядку; форми організації, будови чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і таке інше); сукупності яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупності принципів, які є основою певного вчення; сукупності способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь; будови, структури, що становить

єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин; сукупності предметів, пристроїв тощо однакового призначення; сукупності господарчих одиниць, установ, об'єднаних організаційно [5, с. 1320–1321].

Терміном «система» активно оперують у філософських колах. Зокрема, авторський колектив філософського енциклопедичного словника під останнім розуміє сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність [3, с. 584]. В.Л. Петрушенко у своєму філософському словнику зауважує, що система – це складне цілісне утворення, внутрішні зв'язки між елементами якого набагато інтенсивніші, ніж між цими елементами та середовищем. Учений звертає увагу на те, що сьогодні у філософії існує декілька підходів до визначення системи, таких як сукупність сталих елементів, пов'язаних між собою єдиною структурою; сукупність сталих елементів, пов'язаних настільки органічно, що, впливаючи на окремі елементи системи, вони змінюють й інші; сукупність сталих елементів, що утворює так звану системну якість (властивості, які характеризують систему як цілісне утворення, але не притаманні її окремо взятим елементам) [6, с. 190]. Окрім цього, цілком слушно було підмічено, що поняття системи має надзвичайно широке коло застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система), оскільки його досить повне розуміння передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних. При цьому під час визначення поняття «система» необхідно враховувати найтісніший взаємозв'язок його з поняттям цілісності, структури, зв'язку, елемента, відносини, підсистеми, оскільки лише в межах такого сімейства визначень вдасться висловити основні системні принципи [3, с. 584]. Так, цілісність означає внутрішню єдність об'єкта, його відносну автономність, незалежність від навколишнього середовища [5, с. 1587]. Цілісність – принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей складових її елементів і невиведеність із останніх властивостей цілого; залежність кожного елемента, властивості та відносини системи від його місця, функцій тощо всередині цілого [3, с. 584]. На думку В.М. Хропанюка, система являє собою певне цілісне явище, що складається з частин (елементів), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою. Як ціле неможливе без його складників, так і окремі складники не можуть виконувати самостійні функції поза системою [7, с. 238]. Отже, конкретні елементи системи забезпечення правопорядку на рівні регіону можуть бути неефективними у разі їх окремого використання поза межами системи.

Якщо вести мову про структурність, то в сучасній українській мові це слово використовується для позначення того, що певне явище має структуру, тобто взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого [5, с. 1405]. Структурність – це можливість опису системи через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків і відносин системи; зумовленість поведінки системи не стільки поведінкою її окремих елементів, скільки властивостями її структури [3, с. 584–585]. Говорячи про взаємозалежність системи та середовища, варто звернути увагу на те, що останній термін може бути використаний у кількох значеннях. Зокрема, авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови поняття «середовище» розкриває як речовини, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера; сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму; соціально-побутові умови життя людини; оточення [5, с. 1309]. У будь-якому разі взаємозалежність системи та середовища означає, що остання формує і проявляє свої властивості у процесі взаємодії з першим, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії [3, с. 585]. Отже, система забезпечення правопорядку на регіональному рівні повинна бути побудована з урахуванням особливостей конкретно взятої адміністративно-територіальної одиниці держави (наявності стратегічно важливих об'єктів, особливостей і видів правопорушень, що найчастіше вчиняються, етнічних особливостей населення та його менталітету тощо). Важливим принципом будь-якої системи є її ієрархічність, тобто властивість за значенням «ієрархія – сукупність відношень старшинства в якій-небудь множині; властивість, яка характеризує систему з відношенням старшинства між її частинами» [5, с. 488]. Ієрархічність системи означає, що кожен її компонент може розглядатися як система, а досліджувана система являє собою один із компонентів більш широкої системи [3, с. 585]. Як вдало із приводу вищенаведеного було підмічено Ю.Ю. Івчук під час дослідження теоретичних підходів до системи трудового права України в умовах ринкової економіки, система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, які, будучи системою більш низького порядку, одночасно являють собою «елементи системи вищого порядку» [8, с. 381; 12, с. 20]. Наприклад, система забезпечення правопорядку на рівні регіону є частиною системи забезпечення правопорядку на загальнодержавному рівні. Таким чином, кожна система характеризується не тільки наявністю зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють,

а й нерозривною єдністю з навколишнім середовищем, у взаємодії з яким система проявляє свою цілісність. Ієрархічність, багаторівневість, структурність – властивості не тільки побудови, морфології системи, але і її поведінки: окремі рівні системи зумовлюють певні аспекти її поведінки, а цілісне функціонування виявляється результатом взаємодії всіх її сторін і рівнів. Важливою особливістю більшості систем, особливо живих, технічних і соціальних, є передача в них інформації та наявність процесів управління. До найбільш складних видів систем належать цілеспрямовані системи, поведінка яких підпорядкована досягненню певних цілей, і системи, що самоорганізуються, які здатні у процесі функціонування видозмінювати свою структуру. Для багатьох складних живих і соціальних систем характерна наявність різних за рівнем і таких, що часто не узгоджуються між собою, цілей [3, с. 585].

Висновки. Отже, на підставі аналізу вищенаведених положень можливо дійти висновку, що система забезпечення правопорядку на регіональному рівні являє собою сукупність визначених на законодавчому рівні стійких елементів, які перебувають у ієрархічній взаємозалежності та взаємозумовлюють один одного, визначають особливості структурної побудови такої системи і в її межах утворюють цілісний механізм забезпечення правопорядку в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці держави з урахуванням її особливостей. Зазначимо, що особливості системи забезпечення правопорядку на регіональному рівні, як впливає з вищенаведеного, визначаються особливостями окремо взятих її елементів, серед яких варто назвати її суб'єктів, повноваження (сукупність прав та обов'язків) таких суб'єктів, форми та методи забезпечення правопорядку, особливості забезпечення окремих прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Більше того, особливості конкретно взятого регіону (адміністративно-територіальної одиниці) як середовища, в якому функціонує система забезпечення правопорядку, будуть також визначати особливості побудови останньої. Мова може йти про специфіку проведення окремих оперативних-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, здійснення заходів з охорони громадського порядку, проведення спеціальних операцій, здійснення профілактики правопорушень тощо.

Список використаних джерел:

1. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О.В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
3. Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
4. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
6. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентеції. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 352 с.
7. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : учебник / В.Н. Хропанюк – М.: Интерстиль, 2000. – 377 с.
8. Алексеев П.В. Философия : учебник / П. В. Алексеев, А.В. Панин – М. : Проспект, 1997. – 568 с.
9. Івчук Ю.Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Івчук Юлія Юріївна. – Луганськ, 2004. – 175 с.